

- PARET, P. 1993: Clausewitz und der Staat, Der Mensch, seine Theorien und seine Zeit. – Dümmers Verlag, Bonn. 566 p.
- PERJÉS G. 1961-1962: A „metodizmus” és a Zrínyi-Montecuccoli vita. – Századok 95. 4-5. pp. 507-535. és 96. 1-2. pp. 25-45.
- PERJÉS G. 1966: Clausewitz magyar fordítása. – Hadtörténelmi Közlemények 13. (új évf.) 1. pp. 104-132.
- PERJÉS G. 1979: Mohács. – Magvető Kiadó, Budapest. 465 p.
- PERJÉS G. 1983: Clausewitz. – Magvető Könyvkiadó, Budapest. 507 p.
- PERJÉS G. 1988: Clausewitz és a háború praxeológiája. – Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. 261 p.
- RATZEL, F. 1903: Politische Geographie oder die Geographie der Staaten, des Verkehrs und des Krieges [Zweite umgearbeitete Auflage]. – Verlag von R. Oldenbourg, München – Berlin. 837 p.
- ROTHE, B. – TÜRPE, A. 1977: Das Wesen des Krieges bei Hegel und Clausewitz. Deutsche Zeitschrift für Philosophie 25. 11. pp. 1331-1343.
- SCHMITTHENNER, H. 1958: Carl Ritter 1779-1859. – In. HEIMPEL, H. – HEUSS, T. – REIFENBERG, B. (szerk.): Die grossen Deutschen, Deutsche Biographie, III. Band. Propyläen Verlag, Berlin. pp. 189-200.
- SCHÖSSLER, D. 1991: Carl von Clausewitz. – Rowohlt Taschenbuch Verlag, Hamburg. 160 p.
- SCHRAMM, W. von 1981: Clausewitz, Leben und Werk. – Bechtle Verlag, Esslingen am Neckar. 611 p. + 16 t.
- TELEKI P. 1996: A földrajzi gondolat története. – Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 193 p.
- TIETZE, W. (szerk.) 1968-1972: Westermann lexikon der Geographie. I-V. Georg Westermann Verlag. Braunschweig 5 db.
- TÓTH Z. 1917: Az államterület biztonsága. – Földrajzi Közlemények 45. 7-8. pp. 311-361.
- TROLL, C. 1958: Alexander von Humboldt 1769-1859. – In. HEIMPEL, H. – HEUSS, T. – REIFENBERG, B. (szerk.): Die grossen Deutschen, Deutsche Biographie, III. Band. Propyläen Verlag, Berlin. pp. 175-188.

FODOR FERENC TÖRTÉNETI-POLITIKAI FÖLDRAJZI MUNKÁSÁGÁNAK KÉRDÉSÉHEZ

HAJDÚ ZOLTÁN

Comments on Research of Historical-Political Geography of Ferenc Fodor

This short paper argues historical-political scientific works of Ferenc Fodor (1887-1962). He was an individual loser of Trianon trauma of Historical Hungary, he had to move from Karánsebes to Budapest. His research works between the two wars period were focused of changes of historical territory of Hungary and as a consequence changing of state borders. His memorandum on Trianon (Trianon is a reason...) in 1931 was a very special document.

I. Bevezetés

Az évtizedeken keresztül „feledtetésre ítélt” Fodor Ferenc (1887 - 1962) földrajzi munkásságának feltárása – több kisebb megszólalás után – lényegében a földrajztudomány történetével foglalkozó hatalmas monográfiájának publikálásával indult. Fodor a magyar földrajztudomány széles, különösen a társadalomföldrajz (gazdasági, történeti, politikai földrajz stb.) területein alkotott. A jelen rövid elemzésben a történeti-politikai földrajzi kutatásaira hívom fel a figyelmet. Az államterület változásainak, történeti alakulásának önálló vizsgálata, a hozzá rendelt államhatár-változások feltárása érdemi tudományos eredményének tekinthető. Fodor a trianoni békeszerződés tragikus gazdasági, társadalmi, területi, közlekedési stb. következményeinek egyik legjobb korabeli ismerője, feldolgozója volt. A Trianonnal kapcsolatos, mindössze egy oldalas, szinte fájdalmas kiáltványának publikálásával a népben és nemzetben kritikusan gondolkodó Fodor Ferenc képhez szeretnék hozzájárulni. A magyar lét földrajzával kapcsolatos történeti politikai földrajzi megközelítését csak érintem, remélem nincs messze az az idő, amikor ez a kéziratban lévő műve is megjelenhet.

II. Fodor Ferenc saját munkásságának, tudományos eredményeinek önképe, önértékelése

Fodor Ferenc munkásságában meghatározó helyet foglal el a magyar földrajztudomány történetét feldolgozó monográfiája.¹ Fodor átfogó történeti és

¹Fodor F. 2006: A magyar földrajztudomány története. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet. Sajtó alá rendezte Dövényi Zoltán. Fodor Ferenc szakmai életrajzát összegezte Hajdú Zoltán

földrajzelméleti és történeti ismeretek birtokában dolgozta fel a magyar földrajztudomány fejlődési pályáját, szakaszolta történetileg, fogalmazta meg a különböző földrajztudományi ágazatok részben önálló fejlődési tendenciáit, s helyezte el a magyar földrajztudományt a nemzetközi tendenciákban.

Saját munkásságának fejlődéstörténeti és belső tagolása során² külön kiemelte: a) természetföldrajzi, b) tájrajzi, c) gazdaságföldrajzi, d) településföldrajzi, e) politikai földrajzi, f) közlekedésföldrajzi, g) kartográfia-történeti, h) történeti földrajzi, k) földrajz-metodikai, l) földrajz-didaktikai, m) földrajzi bibliográfiai kutatásait, illetve tételesen felsorolta eredményeinek könyvészeti adatait. Jogosan és egyben sajátos távolságtartással állapította meg saját munkásságának kiterjedtségéről, hogy: „Földrajzi értekezései tehát a klimatológia és a morfológia kivételével felölelik a földrajztudomány egész területét”³

A történeti földrajzi teljesítményéből a Jászsággal és a történeti demográfiai folyamatok elemzésével kapcsolatos munkásságát helyezte előtérbe. A mezőgazdasággal kapcsolatos eredményei, a települések történeti földrajzi struktúra-változásának elemzése összefüggésben a történeti földrajzzal, valamint a gyeprendszer kutatásának a kiemelésére került sor.⁴

A saját politikai földrajzi kutatásait, illetve publikációit értékelve és felsorolva a balkáni, az adriai, az államalakulásokkal és az államhatár-változásokkal kapcsolatos eredményeit emelte ki. Fodor nem írt összefoglaló nagy politikai földrajzot, sokkal inkább súlypontosított tanulmányokat, rövidebb elemzéseket jelentetett meg. Bár Fodor sok tekintetben Teleki Pál szakmai „árnyékában élt”, de sok vonatkozásban felvállalta az önálló gondolkodás és véleményalkotás felelősségét.

A mostani elemzésben a politikai és a történeti földrajzi kutatásaira koncentrálok, mégpedig azokra, melyek valójában és valósággal történeti-politikai földrajzi jellegűek. (A történeti-politikai földrajzon azt értem, hogy Fodor az államterület és az államhatár alakulását hosszú távú változásaikban szemlélte, a különböző korszakok struktúráját rekonstruálva rajzolta meg a folyamatokat.)

III. Trianon nemzettörténeti hatásainak kutatása, s felhívás az újragondolásra

Fodor Ferenc lényegében a trianoni békeszerződés személyes veszteseként (nem kívánt hűségköt tenni a román hatalomra) így szinte menekülnie kellett Karánsebesről, középiskolai tanári állásából. (Az is igaz, hogy Fodor az egyetem elvégzésétől kezdve Budapesten kívánt élni és dolgozni, a fővárost tekintette az

² Fodor F. 2006: pp. 565 – 573.

³ Fodor F. 2006: p. 571.

⁴ Fodor F. 2006: p. 571.

igazi szellemi-kutatói pálya lehetőségét kínáló helynek a maga számára. Így a Budapestre kerülése sajátos beteljesülést is jelentett számára). Teleki segítségével bekapcsolódhatott a Békeelőkészítő Iroda munkálataiba, melynek belső tevékenységéről, az elkészült szakmai anyagok szerzőiről ő adott először a nyilvánosság számára képet.⁵ (Fodor már a munkálatok alatt látta, hogy egyes személyek megpróbálják mások eredményeit kisajátítani, így a „tudománytörténeti hitelesség” érdekében gyűjtötte össze és publikálta az általában szerzőkre való utalás nélkül megjelenő és hasznosított anyagok elkészítőinek a nevét.

Fodor első sorban a gazdasági földrajzi kérdések vizsgálatával vett részt a munkában, illetve ő alapozta meg az összefoglaló gazdaságföldrajzi térkép anyagát.⁶ Cholnoky Jenő és Teleki Pál csak az általános kérdések tisztázásában vett részt, Fodor a korábbi kutatási eredményeiket dolgozta fel az ábra készítése során.

A nagyközönség számára Fodor írta meg a legátfogóbban a Trianonban végrehajtott területi csonkítás földrajzi összetevőit, illetve következményeit.⁷ A gazdasági földrajzi monográfiája valójában egy történeti földrajzi összefoglaló, hiszen egy nemzetközi jogilag és ténylegesen is megszűnt ország-területet földrajzát írta meg, csatolva a kötet végén „Csonka-Magyarország” legfontosabb statisztikai adatait. A „nagy” és a „csonka” ország nagyon sok mindenre történő egybevetése mindenki számára bizonyíthatta, hogy a békekonferencián szinte valóságos „nemzetgyilkosságot” hajtottak végre Magyarországgal, illetve a magyar nemzettel szemben.

Az „Igazságot Magyarországnak” nemzeti követelésirodalom meghatározó kötetében szintén Fodor Ferenc összegezte Trianon kártételeit, mutatta be az ország területi, térszerkezeti, gazdasági deformációjának az összefüggéseit⁸.

Az 1929-1933-as gazdasági világválság és annak magyarországi hatásai a legkeményebb kérdésben sarkallta Fodor Ferencet újragondolásra. Trianon „manipulálása” ügyében szinte egy kiáltványt intézett a cserkész ifjúsághoz, de lényegében az egész nemzethez. Ha elolvassuk és értelmezzük az egy oldalas kiáltványt (*1. melléklet*) első reakciónk feltehetően a megdöbbenés, a meg nem értés. Erre a munkájára vonatkozóan eddig nem találtunk olyan saját hivatkozását, melyben a későbbekben megmagyarázta volna a kiáltvány, vagy memorandum születésének körülményeit, indítékait.

⁵ Fodor F. 1919: A békeelőkészítés földrajzi vonatkozású munkálatai. – Földrajzi Közlemények, XLVI. köt., 1-10 füzet, pp. 45-47.

⁶ Fodor F. – Cholnoky J. – Teleki P. 1920: Magyarország gazdaságföldrajzi térképe. Budapest, Magyar Földrajzi Intézet Rt.

⁷ Fodor F. 1924: Magyarország gazdasági földrajza. Budapest, Franklin-Társulat.

⁸ Fodor F. 1928: A trianoni szerződés földrajzi megvilágításban. In: Apponyi A. etc. Igazságot Magyarországnak. Budapest.

El kell gondolkodnunk azon, hogy mi készítette Fodort a „Trianon-tudóst”⁹ arra, hogy ilyen módon, ilyen megközelítésben, ilyen mélységben fogalmazzon. Az egész íráson végig vonul a kortársai nagy részében való csalódottság. Nem értette, hogy a valóságos nemzeti katasztrófa miért nem vált a közös nemzeti cselekvés érdemi és lényegi meghatározójává, miért silányodott el propagandává, s kik voltak a trianoni tragédia valódi belső nyertesei, mert, hogy sokan voltak.

Feltehetően Fodor lelki állapota is szerepet játszott a fiatalokhoz szóló „memorandum” megírásában. Önéletrajzainak szinte teljes körű, minden részletre kiterjedő feldolgozása adalékokat szolgáltat ennek a kérdésnek a megítéléshez, elemzéséhez.¹⁰ Fodor egyszerre tudós, egyetemi tanár, „cserkész és nemzetnevelő”, valamint a korszak (és munkatársai által többször is megsértett) érzékeny személyiség is. Valójában nem fordult szembe önmagával, de a nemzeti kibontakozás más, felelős útján kezdett el gondolkodni.

IV. A gyepük kérdésköre

Az 1930-as években¹¹ elméleti és történeti jelleggel foglalkozott ismét a trianoni határ kérdéskörével. Trianon megértéséhez a teljes magyar államterületi, illetve államhatár fejlődési, változási kérdéskört fel kívánta tárni, meg kívánta érteni és értetni. Ezért fordult a gyepük történeti földrajzi elemzése felé¹². Történeti, kartográfiai, néprajzi tudását hasznosítva, óriási munkát elvégezve rajzolta meg a magyar gyepük térképét (1. ábra). Fodor kutatásainak egyik legfőbb eredménye annak feltárása és térképi bemutatása, hogy a magyar térszemléletben a török eredetű gyepű kifejezés egyszerre jelenik meg minden tekintetben „határ” jelentéstartalommal, s annak egyik sajátos eleme az ország-gyepű (az országhatár). Fodor alapvetően három kategóriát különített el, illetve fogalmazott meg: országos gyepű, előretolt gyepű, belső gyepű.

Amikor Fodor áttekintette saját történeti földrajzi kutatási munkásságát, akkor a magyar gyepűkkel kapcsolatos munkáját kiemelten kezelte. Több nézőpontból hivatkozott erre a munkájára.

Fodor kiinduló pontja a kutatáskor, hogy a gyepűkkel kapcsolatos kutatás „... Karácsonyi Jánost leszámítva, tisztán gyér történelmi adatok és helynévmagyarázatok alapján építi föl, és a térrel, a földrajzi viszonyokkal senki sem kísérelte meg egybevetni az okleveles és helynévmagyarázati

⁹ Amikor 1945 után számba vette a magyar földrajztudomány és saját eredményeit a Trianon kérdés kapcsán nem tért ki erre a nyilatkozatára, memorandumára.

¹⁰ Györi R. – Jobbit, S. (szerk.) 2016: Fodor Ferenc önéletrajzai. Budapest, ELTE Eötvös József Collegium.

¹¹ Fodor F. 1936: Trianoni határ múltja és jövője. – Külügyi Szemle, 13. évf. 1. szám, pp. 36-48.

¹² Fodor F. 1936: Adatok a magyar gyepük földrajzához. – Hadtörténeti Közlemények, 37. évf. pp. 113-144.

anyagot”¹³ Fodor a saját „vállalása” kezdetén áttekinti a kérdés teljes korábbi szakirodalmát, meghozza több szakmára kiterjedően. Felelős forráskritikát gyakorol, direkt megfogalmazza, hogy milyen eredményeket fogad el, melyeket kérdőjelez meg. A „térbeli valószínűségbe való illesztés” számára egyfajta vezérfonal a kritika során.

Az országhatárokat illetően fontos az az eredménye, hogy „a külső, országos gyepűvonalak és országhatárok nem egybeeső fogalmak”. Mind a gyepűrendszer, mind pedig az országhatár hosszabb történeti és tértörténeti fejlődés eredménye. A honfoglaló magyarság első törzsállásainak összességét körülvevő, legbelső országos gyepük seholsem „tolattak ki” a medence hegyvidékeinek legbelső pereménél. A gyepüket csak fokozatosan „vitték ki” az ország tényleges határaitra.

Anélkül, hogy teljes részletezéssel bele tudnék menni Fodor eredményeinek az elemzésébe, arra mindenképpen fel szeretném hívni a figyelmet, hogy az ország „határosodása” (külső és belső tekintetben egyaránt) eltérő intenzitású. Figyelemre méltó, hogy az Alföld árvízjárta és belvizes területein alig talált gyepűt (arra utaló földrajzi nevet), addig az ország nyugati területein meglehetősen sűrű határhálózat (ország- és belső határ) rajzolódik ki.

Külön kérdésként izgatta az Alföld és Erdély között formálódó gyepűvonal, melyre az „Erdély földrajza” című 1936-os tanulmányában is visszatért¹⁴. „Az Alföld és Erdély közé helyezett *gyepűvonal* amellet tanúskodik, hogy Erdélyt a magyarság megtelepülése után egy ideig még csak inkább amolyan *semleges terület, elválasztó öv* volt, ahol a keleti népekkel való küzdelmeik lefolytak és nem volt szerves része a magyar államnak. Ezért ülette meg a magyarság Erdélyt befogadott népekkel is, akik ott mint határőrök teljesítették az alföldi és dunántúli magyar állam számára határőri szolgálataikat.”¹⁵

Fodor mély történeti, kartográfiai, néprajzi, nyelvészeti stb. tudásának, ismeretei rendszerének talán a gyepűrendszerrel kapcsolatos, önálló gondolatokat és megállapításokat tartalmazó tanulmánya az egyik legsajátosabb és legfontosabb kutatási eredménye. A tanulmány nem csak a történeti földrajz, az államtörténet, de a nyelvtörténeti kutatások körében is folyamatos hivatkozást képez.

¹³ Fodor F. 1936: uo.

¹⁴ Fodor F. 1936: Erdély földrajza. In: Asztalos I. (szerk.): A történeti Erdély. Budapest, Erdélyi Férfiak Egyesülete.

¹⁵ Fodor F. uo. p. 67.

Trianon az oka...

Igen-igen, nagyon jól tudjuk, hogy mi mindennek oka Trianon. És hála Istennek, hogy tudjuk. *De ha nem menne káromkodásszámba, majdnem azt mondhatnók, hogy szinte jól jött Trianon annak az eltungult nemzedéknek, amely ezzel a gyászleppellel kényelmesen takargatja mindazt a bűnt, amit Trianon óta elkövetett.* Trianont kétféleképpen lehet leszámítolni: vagy belenyugvással a halálba, s akkor nem kell sem a „Nem, nem, soha!”, sem a „Nemzeti Hírszekegy”; vagy ha mindez kell, úgy a megújulás nemzeti programjának, társadalmi életnek és gazdasági életnek, társadalmi osztályoknak és gazdasági irányzatoknak komolyan szembe kell nézniük mindazzal, ami mindebből következik. *De a leplezett meghátrálás és a trianoni frázis mögé elbujtatott fatalizmus becsutellen játék a nemzet jövőjével!*

Trianon az oka, hogy gazdasági életünk mitsem számított le abból, ami Trianonból következett? Hogy ami a véres határokon kívül maradt, magyar erdők, energia-források, utak, mindezekből alig-alig pótolta még valamit az azóta elmúlt évtized? Trianonból az következett volna, hogy ami megmaradt, azt jobban megismerjük, azzal a csonka földdel jobban összeforrjon a csonka nemzet. És ki meri állítani, hogy a frázisokon túl azóta komolyabban felfedeztük volna csonka földünk ismeretlen értékeit, hogy ma jobban ismerjük az Alföldet, mint azelőtt? Trianon az oka béna gazdasági életünknek; de hát vajon egész gazdasági irányzatunk nem inkább az iparos Ausztriától való elválás konzekvenciáit vonja-e le, s tudomásul vette-e, hogy a föld, a magyar termőföld az egyetlen megmaradt komoly értékünk? Trianon az oka, hogy egész gazdasági életünk ma is csak ösztönös, de nem tudományosan kidolgozott program vezet?

Trianon az oka, igaz, hogy itt ma *nem lehet élni* és nem lehet emberileg élni. Annak is, hogy a nemzet testén szinte kívül álló nem is kevesek sohasem éltek olyan jól, mint Trianon után?

Trianon az oka, hogy a *magyarság teste* öt államba szakadt. Annak is, hogy a csonkatörzs mind nagyobb darabját veti ki a vihar tengerentúli exotikus munka-poklokba?

Trianon az oka, hogy a *magyarság lelke* alföldi, felvidéki és erdélyi lélekre szakadt. Annak is, hogy a csonka törzsben maradt lélek-maradvány mindjobban atomizálódik, s nincs egy központi erő, amely még akkora magyar lélek-tájakat, mint a dunántúli és alföldi lélek egységes magyar akarásra indíthatná?

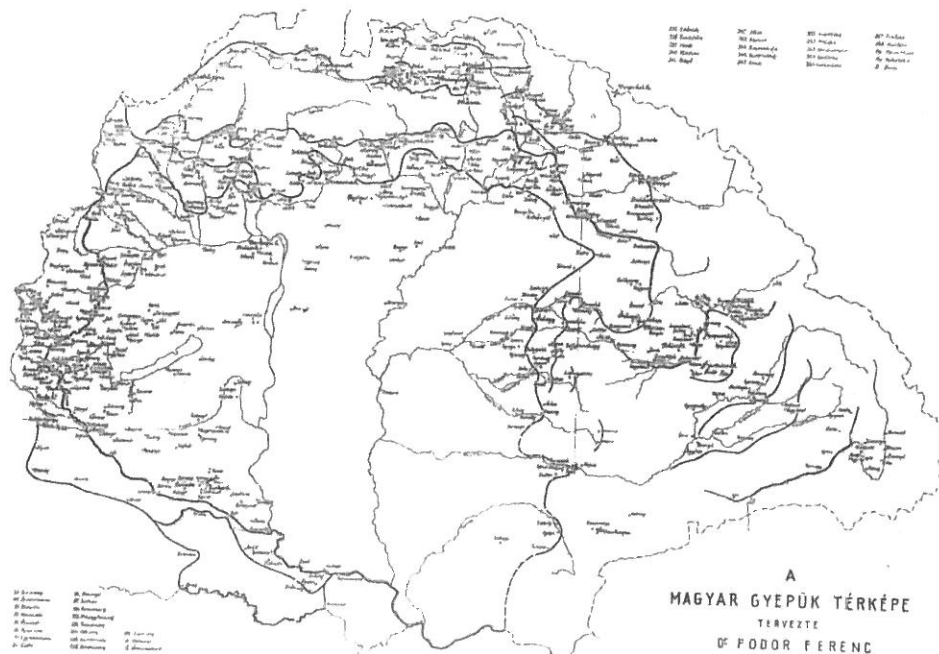
Trianon az oka, hogy elsorvad a *magyar lélek tükre*, irodalom és művészet. Annak is, hogy az el nem csitult, a hangos irodalom tudomást sem vett Trianonról? Annak is, hogy azt az ifjúságot állítja be mintának a magyar ifjúság elé, akiknek fajtája Trianont hozta ránk?

Trianon az oka *társadalmi nyomorúságunknak*. Annak is, hogy azóta itt minden inkább történik, csak éppen a társadalmi kasztok elválasztó falait nem bontogatja senki? Trianon az oka annak is, hogy *nemzeti jóvedelmünk* mind kevesebb kézbe fut be, s nincs hatalom, amely azt igazságosabban tudná elosztani? És így tovább, és így tovább...

Igen, a „Trianon az oka” jelszónak vannak műértő kiharználói, kamatoztatói, s vannak kába, elszédített, bekötött szemű megtévesztettjei, vagy letargiába süllyedt kényelmesei!

A megfigyelésre edzett cserkészférfi-szemeknek azonban be kell látni a trianoni lepel mögé, s fel kell ismerniük, hogy a vele letakart nemzet-sírboltba sok-sok olyasmi is belekerült már, amit nem Trianon, hanem csak a trianoni nemzedék temetett be oda!

Fodor.

Forrás: *Fiatal Magyarország*, 1931, I. év. 2. szám, p.17.

1. ábra: A magyar gyepük térképe

Forrás: Fodor F. 1936

V. Államterület és államhatár-változások

Fodor a párizsi békekonferencia "ország-rendező" döntései után részben az egész Európa, részben pedig több új állam államföldrajzi (terület, főváros, államhatár) kérdéseit elemezte, részben magyarul, részben pedig Magyarországon publikált idegen nyelvű tanulmányaiban. Az átalakuló Európában különös figyelmet szentelt Csehszlovákiának (melyet földrajzi képtelenségként fogalmazott meg), a Balkán államosodási folyamatainak. Nem igazán kutatta, de éppen sajátos állam- és államhatár-története miatt foglalkozott Lengyelországgal, Ukrajna „első értelmezője” szinte a magyar politikai földrajzi irodalomban.

Az 1938. évi felvidéki területgyarapodás után már Trianon meghaladásának a kérdése foglalkoztatta, s megkezdte az államterület és az államhatárok hosszú távú változásainak¹⁶ a kutatását. Az erdélyi államhatárok változása, már csak születési helye miatt is foglalkoztatta. Fodor kertelés nélkül megállapította, hogy a második bécsi döntéssel valami olyan történt Erdéllyel, ami korábban sohasem: belső

¹⁶ Fodor F. 1941: Erdélyi államhatárok. In: Földrajzi Zsebkönyv 1941. Budapest, Magyar Földrajzi Társaság Kiadása, pp. 27-35.

Fodor F. 1942: A magyar államterület változásai a honfoglalástól napjainkig. In: Földrajzi Zsebkönyv 1942. Budapest, Magyar Földrajzi Társaság, pp. 39-47.

területén húzták meg az államhatárt. Őszintén és felelősen úgy látja, hogy: „Ennek az államhatárnak most semmiféle tudományos bírálata sem volna észszerű és egyszerűen tudomásul kell vennünk”¹⁷ Nem a bírálatát kívánja megadni az új, furcsa államhatárnak, hanem a magyarázatát. Szokatlan nyíltsággal fogalmaz: „... ez a vonal sem földrajzi szempontból, a természetes határokhoz fűzött fogalmaink oldaláról, sem gazdasági szempontból, de még katonai, védelmi szempontból... sem értelmezhető. ... Nem szabad ehhez a vonalhoz semminemű földrajzi kívánalmakat kötni, vele szemben ilyen igényekkel fellépni. Egy salamoni ítélet igazságtétele ez, semmi más, a salamoni ítélet előtt pedig nem az élet, hanem az osztó igazság szempontjainak kellett lebegniük”¹⁸

Egészében véve az új erdélyi államhatár a legmerészebb európai államhatár, a nem osztható Erdélyt osztja. Az új, alapvetően néprajzi meghatározottságú államhatár új korszakot nyit nem csak a határok, de egész Erdély történetében. Erdély új határa „csemege a politikai földrajzhoz egy keveset is értők számára”, a magyarság szempontjából „Isten ajándéka, egy millió magyar szabadult fel. Ez az egy biztos, de „minden más a jövő rejtelve”. Fodor elemzése kilógott a korabeli földrajzi és egyéb tárgyú elemzése közül. Senki más rajta kívül nem fogalmazta meg az ünneplés időszakában a „jövő rejtelveit”, tényleges bizonytalanságait.

Fodor nem csak Erdély, hanem az egész ország területi és határtörténeti kutatását is felvállalta. Elkészítette az ő általa rekonstruál ország-területi változások történeti összegzését (1. táblázat), illetve az ahhoz rendelt vonalas határváltozások térképét (2. ábra).

1. táblázat: A magyar államterület változásai, 900-1941

Az államterület megnevezése	Időszak	Az államterület összes kiterj. km ²	Az állam területi nyeresége, illetve vesztesége
1. A honfoglalás-kori terület	900	127 000	
2. Szent István Magyarországa	1038	210 000	Ezen kívül lakatlan erdőség
3. Az Árpádok Magyarországa (a hűbéres tartományok nélkül)	XI–XIII. sz.	357 000	Magyarország + Erdélyi vajdaság, Lajtán túli terület, Szlavónia, Horvátország, Déli bánágok, Székelyek földje, Fogaras földje, Szászok földje
4. Nagy Lajos birodalma	XIV. sz.	1 100 000	Magyar királyság, Erdélyi vajdaság, Horvátország és Szlavónia, Déli bánágok, más királyságok

¹⁷ Fodor F. 1941, p. 28.

¹⁸ Fodor uo. p. 34.

5.	Mátyás birodalma	XV. sz.	610 000	Magyarország és tartományai, Mátyás hódításai
6.	Magyar királyság	1571	120 000	Erdélyi fejedelemség, Török birodalmi terület
7.	Magyar királyság	1629	900 000+	Erdélyi fejedelemség, Török birodalmi terület
8.	Magyar királyság	XVII. sz. vége	38 000	Thököly fejedelemsége, Erdélyi fejedelemség, Török birodalmi terület
9.	Magyar királyság	1699	212 000	Erdélyi fejedelemség, Partium, Török birodalmi terület
10.	Magyarország	1740	200 000	Temesi bánág, Katonai határőrvidék, Erdély és Partium
11.	Magyar királyság, Erdély és Horvátország	1780	275 000	Katonai Határőrvidék
12.	Magyar királyság	1848	210 000	Erdély és Partium, Erdélyi határőr-vidékek, Magyarország határőrvidékei, Horvátország, Horvát határőrvidékek
13.	Szent Korona országai	1914	325 411	Magyar királyság, Horvátország
14.	Trianoni Magyarország	1922	92 963	Csehországhoz, Romániához, Jugoszláviához, Ausztriához, Lengyelországhoz, Olaszországhoz csatolt területek
15.	Magyar királyság	1938	104 890	Felvidéki perem
16.	Magyar királyság	1939	116 951	Kárpátalja
17.	Magyar királyság	1940	160 055	Észak-Erdély és keleti országrésze
18.	Magyar királyság	1941. aug.	169 956	Bácska, Baranya, Muravidék

Forrás: Fodor F. 1942

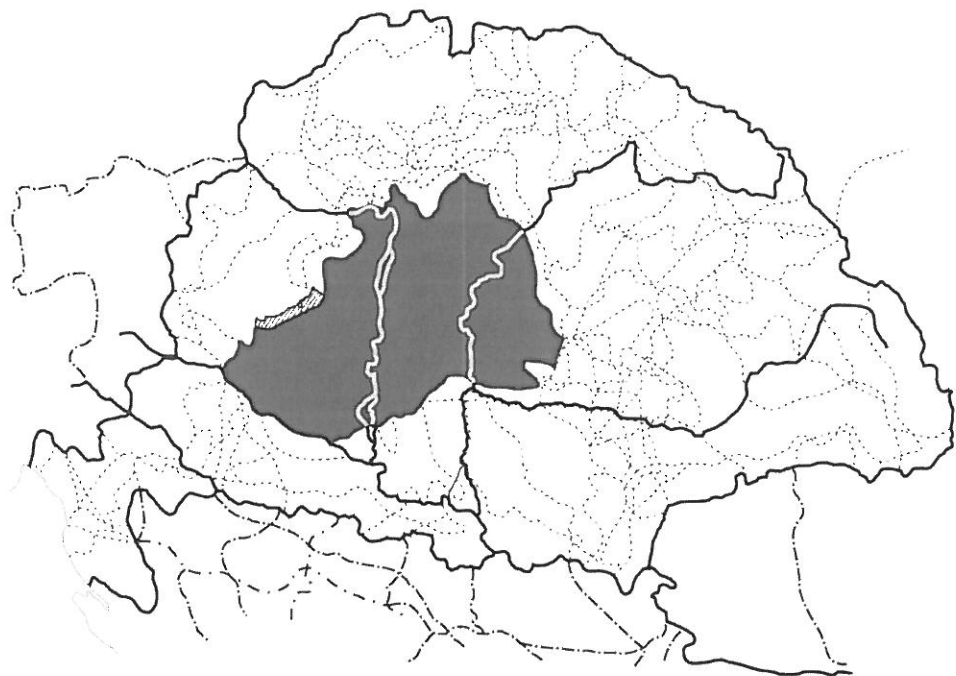
+ Nyomdahiba, valójában 90 ezer.

Nincs lehetőség részletekbe menően foglalkozni az ország területének hosszú távú, a Fodor által elkülönített belső szakaszaiban eltérő jelleget mutató folyamataival, de a 900-ra megfogalmazott honfoglalás-kori terület nagyság (127 ezer négyzetkilométer) rendkívül fontos, mert összefügg Fodor gyepű kutatásainak, illetve a magyar népesség számának demográfiai történeti elemzésével, azok eredményeivel. Fodor az „eredi magterületet” lényegesen kisebb kiterjedésben fogalmazta meg, mint a későbbi kutatások. Fodor úgy ítélte meg, hogy a honfoglaló népesség száma nem volt elegendő arra, hogy akárcsak jelzés jelleggel „kitöltse” a Magyar medencerendszer területét. A magterületet szállta meg, a számára egyébként sem természetes földrajzi környezetet jelentő hegységperemet hosszú ideig lakatlan állapotában hagyta.

Fodor világosan tudatosította, hogy az „ország”, a „királyság”, a „birodalom” nemcsak közjogi-politikai fogalmak, hanem a mindenkor magyar területi

struktúrában külön kell értelmezni. Az uralkodói cím felsorolásakor szereplő „horizontalizmus” (Magyarország, Horvátország stb. királya) azt fejezi ki, hogy nem az országhoz, hanem a koronához (az uralkodóhoz) kapcsolták a honfoglalás után bármilyen jogcímen megszerzett területeket.

A magyar birodalmak részben a szerencsés történelmi szituációk, részben pedig az egyéni ambíciók eredményei. Nagy Lajos óriási kiterjedésű hatalmi tere példa nélküli, s nem igazán természetes része a magyar fejlődésnek. Mátyás birodalma is inkább az egyéni ambíciók eredménye volt, halála után nem is sikerült megőrizni.

2. ábra: Politikai határok a Magyar-medencetérben egy évezred alatt
Forrás: Fodor F. 1942

Az ábra megszerkesztésekor Fodor sajátos tér-felfogást és nevezéktant (az eredeti jelmagyarázatban 1) a történelmi határ, 2) politikai és közjogi határok, 3) magyar vonatkozású politikai határok a Kárpátok külső peremén, 4) az ország magterülete, ezen át sohasem volt politikai határ) érvényesített. Nem az „ország”, nem a „királyság”, nem a kárpát-medence, hanem az általa direkt módon meg nem határozott „Magyar-medencetér” keretei között gondolkodott. A politikai határok rendkívül gyakran változtak az „ezer éves határokon belül”, de Fodor lehatárolt egy olyan magterületet, amelyen szerinte nem volt a magyar

államtér fejlődésében országhatár. (Mint mindenben szinte a történelmi magyar fejlődés esetében ezen is lehet vitatkozni.)

Fodor úgy vélte, hogy a medencetér egy nagyon fontos adottság volt a magyar államterületi fejlődés szempontjából (a Magyar-medencetér egy, csakis egy állam befogadására volt predestinálva), de nem determinált minden folyamatot. Az állam életének tényezője (a haza) és az államalkotó nép (a nemzet) életjelenségei egyaránt megjelentek és hatottak a történelmi-területi fejlődésben. Ha a nemzet teste vagy lelke megbetegedett, akkor az állam területzsugorodási folyamatai elindultak.¹⁹

Mátyás birodalma rövid életű volt, utána szinte azonnal megkezdődött a magyar államterület zsugorodása. A zsugorodási folyamat azért volt sokkal veszélyesebb, mint Trianon, mert nem a peremeket, hanem az ország belső magterületét érintette.

VI. Életműösszegzés és szintézis? (A magyar lét földrajza)

Fodor Ferenc életművében jelentős helyet foglal el a mindmáig kéziratban lévő, (az MTA Könyvtár Kézirattárban őrzött) hatalmas terjedelmű „Magyar lét földrajza”.²⁰ Amikor az 1980-as évek elején először dolgoztam fel Fodor Ferenc MTA Könyvtárban lévő kéziratot hagyatékát (készülve a „Területrendezési törekvések a két világháború közötti magyar földrajztudományban” címen tervezett kandidátusi értekezésem megírására, melyből a TMB akkori döntése okán nem lett semmi) lenyűgözött, s egyben elgondolkodtatott Fodor megközelítéseinek a rendszere, ugyanakkor láttam azt is, hogy a kézirat a „kor szülötte”.

A világháború utolsó időszakában kezdett dolgozni egy nagy államföldrajz-filozófiai, államföldrajz-történelmi munkán, s 1946-ban fejezte be. A kézirat alapvetően egy történelmi-politikai földrajzi alapvetés a hosszú távú magyar történelmi és területi fejlődés, valamint a XX. század első felének megértéséhez, megértéséhez. A munka egy kutatói pályája csúcán lévő geográfus történelmi, elméleti és részben nemzetpolitikai tapasztalatainak az összefoglalása.

A magyar lét (az állam, a társadalom, a gazdaság történelmileg változó folyamatai) földrajzi térben (Fodor és kortársai is szinte szinonimaként használták a Kárpát-, a Kárpáti-, a Magyar-, a Közép-Duna-medence tércategóriákat). A történelmileg változó, esetenként újradefiniálódó tér-lét (a magyarság szinte minden vonatkozásban összeforrt) folyamatában a magyarság földrajzi környezetével.

¹⁹ Fodor 1942 p. 41.

²⁰ Aki ihletet akar meríteni a kézirat elolvasásához, tanulmányozza Probáld Ferenc rövid értékelését a műről: Probáld F. 2012: Egy elfeledett geográfus lappangó műve: A magyar lét földrajza. – Földrajzi Közlemények, 136. évf. 4. szám pp. 453-458.

+ A tanulmány a „Változás és folytonosság a magyar térképzetekben: nemzet, területiség, fejlesztés és határpolitika” című NN 114468 témaszámú Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) kutatás keretében készült.